



ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНING ТАШКИЛИЙ АСОСЛАРИ ТАСНИФИ

Тиллаев Икром Рустамжонович

Ўзбекистон Республикаси ИИБ

Академияси мустақил изланувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19019518>

“Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ташкилий асослари” деганда, ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси соҳасида амалга ошириладиган фаолиятнинг самарадорлигини таъминлашга хизмат қилувчи тизимли, ташкилий, мувофиқлаштирилган асослар тушунилади. Бу ташкилий асослар тўртта асосий йўналишга: а) институционал; б) бошқарув; в) ресурс; г) ҳамкорлик тизимлари кабиларга ажратилади. Қуйида ҳар бирини аниқ тушунча, элементлар ва мисоллар билан кенгроқ ва илмий ёндашув асосида таҳлил қиламиз:

Биринчи йўналиш: Институционал тизим – бу ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи давлат органлари ва ташкилотлари мажмуасини, уларнинг ҳуқуқий мақоми, вазифалари, ваколатлари, ташкилий тузилмаси ва ўзаро ҳамкорликка асосланган муносабатларини ўз ичига олган комплекс ижтимоий-ҳуқуқий механизмдир. Ушбу тизим жамиятда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, уларни бартараф этиш ва профилактика чораларини самарали амалга ошириш мақсадида шакллантирилади.

Институционал тизим нафақат профилактик фаолиятни амалга оширувчи ташкилотлар йиғиндисини, балки уларнинг давлат сиёсатидаги ўрни, бир-бири билан ҳамкорлик шакллари, фаолиятининг ҳуқуқий асослари ва функционал йўналишларини ҳам қамраб олади. Бошқача айтганда, бу тизим профилактика механизмнинг “асоси” бўлиб хизмат қилади¹. Мазкур тизимни; а) давлат органлари ва муассасалари; б) фуқаролик жамияти институтлари; в) ижтимоий ташкилотлар ва таълим муассасалари; г) ҳалқаро минтақавий ташкилотлар каби гуруҳларга бўлиб таснифлаш мумкин.

Биринчи гуруҳ: Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунининг 9-моддасида

¹Қодиров А.Ш. “Жиноятчиликни олдини олишда давлат ва жамият институтлари ҳамкорлиги” // “Юрист ахборотномаси” Илмий журнал. 2022 йил, №3. –Б. 25–28.; Ю.А. Демидов, И.И. Карпеев. “Криминология”. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2018. –Б. 315–318.; Мирокулов М., Профилактика ҳуқуқбузарликларни олдини олишда муҳим омил.https://gazeta.norma.uz/publish/doc/text105781profilaktika-huquqbuzarlikning_oldini_olishda_muhim_omil?utm_source=chatgpt.com



“Хуқуқбузарликлар профилактикаси ташкилий асослари”нинг институтчионал тизимнинг асосий субъектларига (Хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасалар (14 та) тизими)²: ички ишлар органлари; прокуратура органлари; давлат хавфсизлик хизмати органлари; Ўзбекистон Республикаси Президенти давлат хавфсизлик хизмати органлари; Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси органлари; Ўзбекистон Республикаси Коррупцияга қарши курашиш агентлиги; адлия органлари; давлат божхона хизмати органлари; давлат солиқ хизмати органлари; меҳнат органлари; таълимни давлат томонидан бошқариш органлари ва таълим муассасалари; давлат соғлиқни сақлаш тизимини бошқариш органлари ва соғлиқни сақлаш муассасалари; Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси органлари; Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги ва унинг ҳудудий бўлинмалари киради.

Мазкур қонуннинг 9-моддасининг биринчи қисмида кўрсатилмаган органлар ва муассасалар ҳуқуқбузарликлар профилактикасида қонунчиликда белгиланган тартибда иштирок этади.

Иккинчи гуруҳ: Фуқаролик жамияти институтлари: а) нодавлат нотижорат ташкилотлар (ННТлар)³; б) маҳалла фуқаролар йиғинлари (маҳалла еттилиги), ёшлар ишлари агентлиги, оила ва хотин-қизлар қўмитаси ва бошқалар; в) ўзини ўзи бошқариш органлари (маҳаллаларда фаолият юритувчи кенгашлар)⁴.

Учинчи гуруҳ: Ижтимоий ташкилотлар ва таълим муассасалари: а) мактаб ва олий таълим муассасаларидаги (профилактик) кенгашлар; б) психологик хизмат марказлари; в) оила ва бола ҳуқуқини ҳимоя қилиш ташкилотлари; г) масжид, черков ва бошқа диний муассасалар (ахлоқий-руҳий профилактика доирасида).

Тўртинчи гуруҳ: Халқаро ва минтақавий ташкилотларга: а) БМТ, ЕХХТ, ЮНИСЕФ каби халқаро ташкилотлар; б) ҳамкор давлатлар билан йўлга

² Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги “Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги ЎРҚ-371-сон қонуни. <https://www.lex.uz/docs/2387357>.

³ Ҳамидов Н. “Фуқаролик жамияти институтларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикасидаги иштироки” // “Ижтимоий фикр” журна. 2021 йил, №1.–Б. 19–22.

⁴ Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 22 апрелдаги “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги ЎРҚ-350-сон қонуни. <https://www.lex.uz/docs/2387357>; Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 22 апрелдаги “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги ЎРҚ-350-сон қонуни. <https://www.lex.uz/docs/2387357>;





қўйилган икки томонлама дастурлар; в) трансмиллий жиноятчиликка қарши курашиш тузилмалари кабиларга киради.

Иккинчи йўналиш: Бошқарув тизимлари бу – юқоридаги институтлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи, назорат қилувчи ва бошқарув стратегияларини белгилаб берадиган механизмлардир. Ушбу тизим: а) ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича ҳудудий комиссиялар; б) жиноятчиликка қарши кураш бўйича республика идоралараро кенгашлар; в) ички ишлар органларининг профилактика бўлим ва бўлинмалари; г) ҳудудий ва маҳаллий ҳокимиятлар (туман ва шаҳар ҳокимликлари); д) фаолиятни режалаштириш, баҳолаш ва ҳисобот тизимлари; е) норматив-ҳуқуқий асосларни янгилаш ва мувофиқлаштириш фаолияти.

Учинчи йўналиш: Ресурс тизимлари бу – профилактик тадбирларни амалга ошириш учун зарур бўлган молиявий, моддий-техник, кадр ва ахборот ресурсларидир. Ушбу тизимга: а) молиявий маблағлар (давлат бюджети, грантлар, ҳомийлик); б) кадрлар (ҳуқуқ-тартибот ходимлари, психологлар, педагоглар, профилактика инспекторлари); в) моддий-техник воситалар (автотранспорт, компьютер, кузатув камералари, жойлар); г) ахборот тизимлари ва маълумот базалари (жиноятчилик харитаси, профилактика субъектлари маълумотлари) кабилар киради.

Тўртинчи йўналиш: Ҳамкорлик тизимлари – бу профилактик фаолиятда иштирок этувчи барча идора ва ташкилотларнинг ўзаро мувофиқлаштирилган, ахборот алмашинувига асосланган ҳамкорлик шаклидир. Ушбу тизим доирасида қуйидаги асосий йўналишларда ҳамкорлик амалга оширилади:

ички ишлар органлари ҳамда “Оила-маҳалла-таълим муассасаси” учлиги ўртасидаги тизимли ҳамкорлик;

ички ишлар органлари ва таълим муассасалари ўртасида ҳуқуқий тарбия, назорат ва жиноят профилактикаси соҳасидаги ҳамкорлик;

ички ишлар органлари ва фуқаролик жамияти институтлари (ННТлар, жамоат бирлашмалари) ўртасида ижтимоий шериклик асосидаги ҳамкорлик⁵;

прокуратура, суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ўртасида жиноятларга оид маълумотлар билан ўзаро ахборот алмашинуви;

⁵ Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 25 сентябрдаги “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги ЎРҚ-376-сон қонуни. <https://www.lex.uz/docs/2387357>.





оммавий ахборот воситалари ва профилактика хизматлари ўртасида аҳолини хабардор қилиш ва ҳуқуқий онгини оширишга қаратилган тарғибот-ташвиқот ишлари;

соғлиқни сақлаш, меҳнат ва бошқа соҳавий идоралар билан идоралараро ҳамкорлик шаклидаги профилактик фаолият.

Хулоса сифатида таъкидлаш жоизки, самарали институционал тизим – яъни ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда иштирок этувчи ташкилотлар ва муассасаларнинг аниқ вазифалари, ҳуқуқий мақоми ҳамда ўз вақтида тизимли ҳаракат қилиши – профилактик фаолиятнинг асосий таянчи ҳисобланади.

Бу тизимнинг кучли ресурс базаси, яъни малакали кадрлар, етарли молиявий ва техник воситалар, замонавий ахборот тизимлари билан таъминланган бўлиши профилактика тадбирларини самарали амалга ошириш имконини беради.

Шунингдек, самарали бошқарув механизми, яъни қарор қабул қилиш, назорат, ҳисобот, таҳлил ва режалаштириш каби жараёнларнинг тўғри ташкил этилиши – профилактика тизимида тартиб ва масъулиятни таъминлайди.

Ҳар томонлама ҳамкорликка асосланган ёндашув – давлат органлари, жамоат ташкилотлари, маҳаллий аҳоли, таълим ва диний муассасалар, оммавий ахборот воситалари ҳамда фуқаролик жамияти институтларининг фаол иштирокини таъминлайди ва уларнинг ўзаро ҳамкорлигини кучайтиради.

Бу тўрт йўналиш – институционал, ресурс, бошқарув ва ҳамкорлик тизимлари – уйғун ҳолда фаолият юритганда, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси чинакам самарали бўлади ва жамиятда ҳуқуқбузарликлар миқдорини сезиларли даражада камайитиришга эришиш мумкин.

